

Mövzu 6. Yer kürəsinin əsas zoocoğrafi vilayətləri

Ayrı-ayrı rayonların faunasını müqayisə edərək və onları növ tərkibinin oxşarlığı əsasında birləşdirərək yer kürəsinin quru hissəsini bir sıra əsas zoocoğrafi vilayətlərə bölmək olar.

Əvvələn heyvanlar aləminin müxtəlif təsnifat qrupları müxtəlif mühitlərlə, landşaftlarla, müxtəlif fiziki-coğrafi şəraitlərlə əlaqədardır.

İkincisi müxtəlif yayılma üsullarının da əhəmiyyəti vardır ki, bu yayılma üsulları müxtəlif təsnifat qruplarında müxtəlif olur. Məs belə üsullar bir tərəfdən quşlara və yarasalara, digər tərəfdən quru məməlilərinə məxsusdur.

Nəhayət üçüncüsü, müxtəlif təsnifat qrupları müxtəlif geoloji yaşa və müxtəlif çiçəklənmə dövrünə, yəni daha geniş yayılma dövrünə malikdirlər və demək bu qruplar müxtəlif geoloji zamanlarda yayılmağa başlamışlar ki, o zaman qitələrin sərhədləri və landşaftlar da müxtəlif olmuşdur. Qurunun zoocoğrafi bölgüləri heyvanlar aləminin bütün qrupları üçün həmişə eyni qaydada tətbiq edilə bilməzlər.

Aşağıda göstərilən əsas quru zoocoğrafi vilayətləri qəbul edilmişdir ki, bu vilayətlər daha yüksək zoocoğrafiya kateqoriyalarında birləşdirilə bilər:

1. Yeni Zelandiya vilayəti

2. Avstraliya

Hotekey qurusu (Notokea)

3. Polineziya

4. Neotropika

Neeoqen qurusu (Neoqea)

5. Efiopeiya

6. Hindistan-Malay

Arktokey qurusu (Arktoqea)

7. Holoaektika

1. Yeni Zelandiya vilayəti - Bu vilayət Yeni Zelandiyanın 3 adasını (cənubi, şimali və stuart adaları) və həmçinin Çetanı, Oklend, Kempbel və Antipod adalarını əhatə edir.

Yeni Zelandiya faunası daha tipik formada Yeni Zelandiya adalarındadır. Bu faunanın ən başlıca xüsusiyyətləri aşağıdakılardan ibarətdir.

a) Burada yarasaların 2 növündən və bir siçovul növündən başqa yerli məməli heyvanlar yoxdur.

b) Burada yaşayan quşlar ekoloji cəhətdən məməliləri əvəz edirlər. kivilərin endemik dəstəsi, tutuquşuların 2 endemik fəsiləsi-bayquş, tutuquşu və nestor xüsusilə diqqətə layiqdir.

c) Burada sürünənlərin daha bir növü, daha doğrusu hatteriya növü olan endemik yarımsinfi vardır.

d) Bu vilayətdə ilanlar yoxdur. Ekoloji cəhətcə Yeni Zelandiya faunası bir çox uçmayan quşların (kivilərin, bayquş tutuquşusu, yeka su fərəsi, uçmayan sultan toyuğu, nəhəng qazların olması ilə xarakterizə olunur. Şübhəsiz bu hadisə yerli yerli məməlilərin və ilanların olmaması ilə əlaqədardır.

Əsas qruplar. Heyvan növləri ilə zəngin olmaması (3 yerli məməli növü, 87 yuvalayan quş növü, 8 reptli növü, 1 amfibi növü vardır.

Quru quşları cinslərinin təxminən yarısı endemik cinsləridir. Sürünənlərdən Yeni Zelandiyada Hatteriyadan başqa ancaq çox az miqdarda kərtənkəllər yaşayırlar. Burada suda quruda yaşayanların yeganə yerli forması quyruqsuz amfibilərə aid olub endemik cins təşkil edir. Şirin su balıqları dənizdə nümayəndələri olan fəsilələrə aiddirlər və onların əksəriyyəti keçici formalardır. Yeni Zelandiya faunasının zəngin olmaması həşəratlar içərisində də nəzərə çarpır: məsələn burada gündüz kəpənəklərinin cəmi 16 növü yaşayır.

Avropadan köçürülmüş məməlilərdən: kirpilər, adadovşanları, ev siçanları, boz siçovul, safsar, gəlinciklər, qornstoy, nəcib maral, qarapaça, çöl donuzu, başqa ölkələrdən sığır (şimali Amerika), zanbar maralı (Hindistandan) bir neçə kisəli heyvan növü (Avstraliyadan) köçürülmüşdür.

Avstraliya vilayəti

Ümumi məlumat-Tipik Avstraliya faunası Avstaraliya qitəsində, Tasmaniyada, Yeni Qvineyada, Bismark tayım adalarında, Solomon adalarında və Timorda yayılmışdır.

Avstraliya faunası öz qədimliyə görə Yeni Zelandiya faunasından sonra II yeri tutur. Bu faunanın xarakterik xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

1) İbtidai məməlilər-ördəkburun, yeyidna və proexidna-ancaq bu faunaya məxsusdur.

2) Burada kisəli məməlilər olduqca çoxnövlüdür (150 növ) və bunlardan 2 kəsici dişli kisəlilər yarımdəstəsi avtoxtondur, yəni bu dəstə burda meydana gəlmişdir.

3) Plasentalı məməlilərdən ancaq yarasalar, gəmiricilər və dinqo iti vardır.

4) Emu və karanlıqlardan ibarət olan Avstraliya dəvəquşuları dəstəsi endemikdir.

5) Balıqlardan seradot endemikdir.

Ekoloji cəhətdən Avstraliya faunası iri yırtıcılardan az olması, əsas qidasını ot bitkilərinin toxumaları təşkil edən məməlilərin tamamilə olmaması və biosenozlardan az zənginliyi ilə xarakterizə olunur.

Əsas qruplar-Kisəllilərdən başqa Avstraliyada bir çox gəmiricilər də çoxlu miqdarda yayılmışlar, bu gəmiricilər endemik cinslərə aiddirlər və bu cinslərin bir qismi endemik bir fəsiləyə daxildir.

Avstraliya qitəsində hal-hazırda kisəli canavar və kisəli şeytan yaşamır, ancaq burada onların qalıqları tapılmışdır. Bu onunla izah olunur ki, onları dinqo itləri sıxışdırmışlar. Avstraliya qitəsində yaşayan çoxlu miqdarda yarasalar bu sahə üçün ümumiyyətlə az xarakterikdir.

Avstraliya vilayətinin quşları məməlilər kimi olduqca xüsusiyyətlidir. Bu vilayətdə yaşayan ən xarakter və geniş yayılmış qruplardan 30-a qədər növü olan kakadu yarım fəsiləsini göstərmək olar.

Yarım vilayətlər: Avstraliya vilayəti bir-birindən yaxşı fərqlənən 2 yarım vilayətə ayrılır ki, bu landşaftlar etibarlı ilə çox fərqlənirlər.

1) Avstraliya yarım vilayəti-bu bütün Avstraliya qitəsini (ən şimal hissəsindən başqa) və Tasmaniyanı əhatə edir.

2) Papua yeni vilayəti-Avstraliya vilayətinin bütün adaları ilə və qitənin ən şimal hissəsi bura aiddir.

Avstraliya yarım vilayətinin faunası çox zəngindir. Bu fauna 106 kisəli növünə malikdir. Demək olar ki, hamısı endemikdir. Ən tipik növlər-əsl kenqurular, kisəli göstəbək, kisəli ayı, koala, ördəkburun, emu, lirəquyruq ancaq burada yaşayırlar. İlanlar əsas etibarlı ilə gözlüklü ilanlara aiddir 2/3 hissəsi zəhərlidir. Seramod ancaq kvislendanın 2 çayında yaşayır.

Papus yarım vilayəti-faunası ən tipik şəkildə Yeni Qvineyada yayılmışdır və dırmanan kisəllilərin çoxlu miqdarda növləri, o cümlədən endemik olan ağac kanqrusu, kəs-küslər, kazaurlar, zibillik toyuqları, cənnət quşları, söhbətçil quşlar, timsahlar, yatağan ilanlar, yumşaq dəri tısbağalar, ağac qurbağaları, əsl

qurbağalar bu yarım vilayətdə yaşayırlar.Yeni Qvineyada papaus donuzu yaşayır.Ola bilər ki,bu donuzun əcdadı buraya insan tərəfindən köçürülmüşdür.

Polineziya vilayəti

Ümumi məlumat-Yeni Kaledoniya,Kazolin və Marian adalarından başlamış Sandviç adaları da daxil olmaq şərtilə bu arada qalan bütün okean adaları buraya daxildir.

Bu adaların faunası başlıca olaraq bir sıra heyvanların olmaması ilə xarakterizə olunur.Daha doğrusu burada :

- 1) Yarasalardan və bəzi xırda gəmiricilərdən başqa məməlilərin hamısı
- 2) Timsahlar
- 3) İlanlar (okean faunasına aid olan ancaq dəniz ilanları vardır)
- 4) Şirin su və quru tısbağaları demək olar ki,suda quruda yaşayanların hamısı.Şirin su balıqlarının miqdarı olduqca azdır,quşlar isə daha çox yayılıb.

Faunanın əsas xarakteri-Polineziyanın heyvanları 2 ekoloji fauna qrupundan ibarətdir ki,bu qruplardan biri a) dəniz maneələrini istər aktiv,istərsə də passiv üsullarla çox asan dəf edirlər. b) II qrup isə əsl ada formalarıdır ki,bunlar ayrı-ayrı adaları və arxipelaqın avtohtonlarıdır və bunların əcdadı buraya təsadüfi yolla düşmüşlər.

I qrupa aşağıdakılar aiddir: Madaqaskardan başlayaraq bütün polineziyada geniş yayılmış -uçan itlər cinsi bu cinsə 70-ə qədər forma aiddir.Salanqanlar 20 növ,çox yaxşı uçan quşlar aiddir.Kekkonlar və ssinklər (Liqozma cinsi) bunlar ağac gövdələri üzərində asan sürətdə yayıla bilərlər.

Yüksək dərəcəli avtohton qruplardan Yeni Kaledoniya üçün endemik olan kagu,candviş adaları üçün endemik olan Havay çiçək quşları,Camoia adalarında yaşayan qarmaqdimdikli göyərçin və s. daxildir.

Yarımvilayətlər-Polineziya vilayəti bir-birindən kəskin sürətdə fərqlənən 2 yarımvilayətə Polineziya və Havay yarımvilayətlərinə bölünürlər.

Vilayətlərin qarşılıqlı əlaqəsi-Bir-birindən fərqlənmələrinə baxmayaraq bu 3 vilayət həm müsbət,həm də mənfi xarakterli bir sıra ümumi əlamətlərə malikdir.

Müsbət xüsusiyyətlər hər şeydən əvvəl ondan ibarətdir ki, çox böyük şirəoranlar fəsiləsinin, 250-ə qədər növü vardır ki, bu fəsilənin ardı Avstraliyanı, Yeni Zelandiyanı, Yeni Qvineyanı, Moluk və Polineziya adalarını əhatə edir. Bu quşlar həmin arealda bitən evkalipt ağacları ilə çox əlaqədardır, bu ağacların çiçəklərinin tozcuğu, çiçək şirəsi, həm də çiçəklərin üzərinə qonan həşarat həmin quşların qidasını təşkil edir.

Bu vilayətlərin mənfi cəhətlərindən onu göstərmək kifayətdir ki, başqa vilayətlərdə geniş yayılmış olan gürzələr; ağacdələnlər, firinqillər, qaratoyuqlar, kərkəslər və məməlilər sinfi dəstələrinin əksəriyyəti bu 3 vilayət ərazisində yoxdur.

Bu cəhətləri nəzərə alaraq yuxarıda göstərilmiş 3 vilayəti Notoqey qurusunda birləşdirirlər.

Ədəbiyyat:

1. Matveev, Bobrinski " Zologiya kursu" 1939
2. Naumov Q.V " Biocoğrafiyanın qısa tarixi" 1963
3. Voronov A.İ " Biocoğrafiya" 1963.